

Program

ARKEOLOGI och FÖRMEDLING

UTSTÄLLNING, VADÅ DÅ!

18.1. 1994
Auditoriet, Kulturen, Lund

13.00 Information Lars Larsson
Inledning Arkeologi och förmedling: Kristina Jennbert
Anders Ljungberg

14.15 Mats G. Larsson: Populärvetenskapliga vedermödor

15.00 Mikael Dahlgren: "De krossade skallarnas tid" – Herman Lindqvist som förmedlare av förhistorien

Kaffe

16.00 Erika Räf: Varför var det så ont om folk förr?

16.45 Bozena Werbart: Etisk/politiska frågor och förmedling

Efter föredragen möjlighet att bese utställningen "Vi benar upp begreppen" framställd av studenter i historisk osteologi i föreläsningssalen på Historiska museet. Även den 19 januari efter avslutad diskussion.

19.00 Middag
Middag på H&L personalrestaurang

Ett museikritiskt föredrag som Sven Rosborn höll under ett stort museimöte på Kulturen i Lund den 18 januari 1994.

19.1.1994
Auditoriet, Kulturen, Lund

9.00 Sven Rosborn: Utställning – vaddå då?

10.15 Margaretha Alin: Levande minnen

11.00 Ingela Jacobsson: Människan – varelse eller individ? Arkeologi på Trelleborgs museum

11.45 Hampus Cinthio: Tankar kring en önskad nyordning av LUHM:s utställning

12.30 Lunch
Lunchen kan ätas tillsammans till självkostnadspris 42 kr. (pannbiff m. lök) på H&L personalrestaurang.

13.30 Eva Andersson: Arkeologi och barn

14.15 Ebbe Westergren: Den lokala historien förmedlad i teori och praktik

Kaffe

15.15 Bodil Petersson: Förmedling av forntiden. Att koka soppa på en yxa

15.45 Avslutande diskussion

Möjlighet att bese utställningen "Vi benar upp begreppen" på Historiska museet.

"Hos bagare Mölår på Västergatan skule en stor påtung flytas in i muren. När påtungnen va nedtagen, så begynde muraren att höga. Forst nere vid gålvet i muren och då påträfade han itt fyrkantigt hål. Där låg skelätet af en råtta, för dätt va mycke i bruket i forntiden när di bygde hus att mura in itt levande jur. När nu muraren hade hugit nisjen up till låftet, så ramla där ner itt stort lass sopelse, blandad med gamla munkalädårslövsår över huvudet på muraren. Män dän tiden, när slövsorna di hitades, så fans här inte något museum i Malmö, för då hade nog slövsorna kåmit dit."

Så berättar tobaksarbetaren Andreas Winqvist på 1880-talet. Episoden måste ha inträffat före 1841, det år Malmö museum skapades. De påträffade "läderslövsorna" - skorna - är de första kända, om ej tillvaratagna, fynden från byggnadsarkeologisk verksamhet i Malmö. De ingick i ett lass "sopelse" och hade passat förträffligt på ett museum, sett från en arbetares horisont. Det var då det. Hur är situationen idag? Hur ser gemene man på våra museer, hur tänker vi själva som idag arbetar med "läderslövsor" och andra historiska "sopelser"?

En gång utfrågades jag av en radioreporter om vilka ingredienser det borde vara för att laga en god och närande svensk kultursoppa. Svält och elände var två av mina ingredienser, en invasionsarmé var en annan. Reportern blev självklart konfunderad, men vad jag menade var att vi svenskar är bortskämda. Vårt kulturarv är ett begrepp som man hänför till något som är gammalt och förlegat, något som passar på museer. Jag upplever starkt att denna allmänt negativa syn på kulturarvet inte finns så påtagligt i de länder som drabbats av nationella olyckor i form av krig som t.ex. våra nordiska grannar.

Visst älskar vi att tala om kultur här i Sverige, men vad är det för kultur vi vill konsumera? Svenskarna blev tidigt ett turistande folk, våra solresor till medelhavsländerna från 50-talet och framåt har resulterat i vad jag vill kalla charterkultur. Här hemma kan man inte tänka sig att bry sig om sin egen baskultur, det kulturarv som i så hög grad visas på våra museer. Men säg den charterturist som inte besökt några av de "fantastiska" museerna i de verkliga kulturländerna. Något att skryta med när man kommer hem, något som man måste ha sett därför att man vill lira i det kulturella innegänget.

När jag en gång bestämde mig för att bli arkeolog, gratulerade mina vänner och släktingar mig. Tänk vilket intressant yrke, vilket land skulle jag gräva i - Italien eller Grekland? När svaret blev Sverige försvann plötsligt allt intresse om min person. "Här finns väl inget att hämta", snäste man av mig med.

För mig är en av de viktigaste delarna av ett lands kultur dess rötter med det förgångna. Tyvärr delar nog få den uppfattningen. Jag kan ta min hemstad Malmö som exempel, väl medveten om att jag säkert kan hitta många andra paralleller runt om i landet. Det intressanta med just Malmö är att man gärna vill se staden som den magiska "kulturstaden", som politikerna älskar att kalla det.

Medeltida "museislövsor" i en utställning på Malmö museer.

”Vadå kultur?” Malmö är en utomordentlig god exponent av vad resultatet blir på flera generationers odlande av bl.a. charterkultur. Om jag skulle gradera kulturaktiviteterna i denna stad skulle det högst upp på listan stå med väldigt stora bokstäver ”Konst”. Därefter åter ”Konst”. Två gånger konst, dvs. Roseum och Konsthallen. Därefter kommer teater och konserthus. Detta är grädden som ”kulturstaden” ska vispa omkring i. Visserligen kommer vi att få ett nytt stadsbibliotek, men vurmen för detta vill jag snarast se som en kvardröjande effekt av arbetarrörelsens lovvärda intresse för folkbildning. Innehållet i det nya biblioteket har det däremot inte talats särskilt mycket om, men väl var själva skalet, den nya byggnaden, ska placeras. Monumentbyggandet är huvudsaken, innehållet verkar vara bisaken. Hopplöst längst ner på kulturstegen i ”kulturstaden Malmö” kommer museikulturen. Men även inom museiväsendet finns det en gradering. Konstmuseet är givetvis det finaste, därefter Tekniska museet. Sist på kulturskalan kommer Naturmuseet och Stadsmuseet. Jag vet! Jag har som tjänsteman suttit i Malmö museinämnden i sjutton år och tagit del av hur intresset fördelas bland politikerna.

Det ska inte förnekas att det gjorts fina och vackra och framför allt påkostade utställningar i Malmö. Men vad har dessa satsningar bestått av? Jo, just det - charterkulturens alla ingredienser; finkultur så det sprakar om det. Utställningar utanför museerna i Malmö om och från Italien har varit populära. Visst har vi på Malmö museer också haft några stora publikmagneter, Inka guldet var en sådan. Folk köade faktiskt upp till en timme för att se - Ja, vad då? Jo, just charterkulturens främsta attribut, gammalt guld från ett riktigt långväga kulturland. Ett föremålslir som vore det hämtat från en guldsmedsaffär, utan alltför påtaglig anknytning till historia och kulturhistoria. Men folk strömmade till för att det var fint. Under invigningen stod jag och min hustru bakom några glasmontrar, det var minst trängsel där. Visserligen såg vi inte mycket av föremålen men vi såg besökarna desto bättre. Det hemska var att jag i flera av museibesökarnas blickar såg samma utstrålning som conquistadorerna måste ha haft inför alla guldprylarna i Central- och Sydamerika. Det är egentligen mycket lite som förändrats på 500 år.

Guldtörstande conquistadorer i Centralamerika under 1500-talet.

Detta för mig osökt in på museibesökaren. Vem är det egentligen som vi museimän attraherar med vårt slit? Egentligen skulle jag vilja vända på frågan och formulera den som ”Vem är det som vi inte fångar i våra museala garn?” Kulturrådet har i rapporter år 1991 bl.a. undersökt vem som inte går på museer. Läs och begrunda:

- Arbetare med medelhög inkomst och med utbildning över grundnivå
- Lågutbildade inom tillverkningsindustrin
- Rörelsehindrade
- Förvärvsarbetande ungdomar
- Förtidspensionärer
- Långvarigt arbetslösa
- Verksamma inom jordbruk, skogsbruk och fiske.
- Låginkomsttagare på landsbygden

Egentligen är det en skrämmande läsning. Tobaksarbetaren Andreas Winqvist hade för mer än hundra år sedan uppfattningen att ett museum är en plats för suspekta föremål och annat skräp som inte intresserade honom. Att döma av vilka som idag går på museer så har kanske inte mycket förändrats. Om man borttar alla turister som i brist på bra väder söker sig till museerna, kan vi nog påstå att vi svenska musei-

män verkar finnas till för en tämligen begränsad kulturelit.

Man har talat mycket om historielösheten i samhället. Det har varit våldsamma debatter om detta negativa påstående är relevant. Om vi talar om den stora grupp av beslutsfattare som styr detta landet är jag nästan benägen att vara den förste att acceptera att historielösheten är en påträngande realitet. Politiker i skånska Landstinget är t.ex. inget jag kan påstå känna sprudlande entusiasm inför. Sant är att vi där numera fått en god kulturrepresentant på tjänstemannasidan, men mina tankar går till ett av detta lands största arkeologiska, populärvetenskapliga projekt, ”Forntid i Nutid” som samtidigt blev en av våra större humanistiska skandaler.

I början av 1980-talet hade Skånes djurparks chef Arne Axelsson och Göran Burenhult idéer om att rekonstruera en dös i djurparken. Lars Larsson och jag kom in i bilden och snart hade vi, tillsammans med många andra, byggt upp ett unikt projekt, bestående av Lunds universitet, flera Skånemuseer, studieförbund och Lärarhögskolan i Malmö. Jägar- och bondestenåldersmiljöer rekonstruerades vlka var de första återskapade miljöerna i sitt slag i detta land, kvartärgeologer återskapade landskapet, vi arkeologer återskapade hus och boendemiljöer. Långt över tvåhundra personer deltog, de flesta på frivillig väg. Vi professionella hade roligt, vanliga människor som inte kunde sin historia hade roligt och lärde sig saker, besökarna vällde in i tusentals. Tusentals skolbarn fick på lägerskolor övernatta i den specialbyggda grottbyn, lärarna var entusiastiska och djurparkens ekonomi förbättrades genom projektet.

Det var bara ett fel. Här fanns inget som appellerade till de beslutande politiker och högre tjänstemän på Landstinget som fostrats i den heliga charterkulturens lära. För dem var hela projektet löjligt och fullständigt meningslöst. Man hade från bl.a. Landstinget fräckheten att våga påstå att detta ”jippo” inte gick hand i hand med grundtanken bakom Skånes djurpark. Att visa upp människan och naturen i det forntida Skåne var inte relevant för djurparken. Istället anordnade man i parken Skånedagar med biltävlingar(!) En dag hade man skjutit uroxekalven som vi tränat att dra ett årder. Motivering: det saknades foder till djuret. Låt oss dra ett skammens täckelse över eländet och konstatera att detta enastående kulturprojekt av de styrande i

Malmö museers rekonstruerade långhus från stenåldern i ”Forntid i Nutid”.

detta samhälle förpassades ut i kulisserna. Ja, jag vill påstå till soptunnorna bakom det offentligas vackra scen.

Vad projektet ”Forntid i Nutid” lärde mig var emellertid att det hos varje människa, faktiskt även hos vissa politiker, finns ett embryo till historiefascination. Det ligger där och väntar på att få börja gro. Det värmde inombords när man såg så många människor frivilligt komma samman under ett antal somrar för att lära men faktiskt också för att dela med sig av sitt kunnande inom olika områden.

Det som det hela handlar om är att få människor att komma över en humanistisk tröskel, att få människor att begripa att historien inte är de lärdes egendom, att det finns en allemansrätt till historiens och det förflutnas jaktmarker. Många svenskar ser nog historien som man såg den i skolan, en föga produktiv sysselsättning, inget som man kunde göra kul experiment med som fallet var i kemi och fysik - ofta bara årtal och krig. Allt var liksom redan fixat, man hade ju facit. Om nu Karl XII dog 1718... so what? Det var given fakta som det inte kunde göras något mer med.

Det hela är egentligen rätt så enkelt. Det gäller bara att väcka detektiven hos människor. Att få dem att förstå att arbeta med historia är ett enda stort detektivarbete där det mesta av kunskapen fortfarande väntar på att upptäckas, att historien är vad du själv gör den till, inte vad andra vill att du ska ha för uppfattning. Det är nu jag vill berätta om Axel.

År 1976 startade vi i Malmö en stor utgrävning strax söder om S:t Petri kyrka. Mer än tre meter djupa kulturlager hade bevarat mycket organiskt material. Till vår hjälp hade vi en äldre grovarbetare, Axel. Han var ingen lärd man och han skulle om några månader gå i pension efter ett långt och arbetsamt liv. Axel förstod inte varför vi skulle gräva ut marken med spadar och kasta upp jorden på bord så vi kunde plocka fynden. En morgon stod jag vid schaktkanten och Axel råkade kasta upp en skyffel jord på mina fötter. Jag kallade upp honom och bad honom ta upp en sak som låg i jordhögen.

Axel tog upp en kniv som fortfarande låg i sitt läderhölster.

”Vad är det för märkligt med den här”, frågade han.

Utgrävningen i Malmö där Axel upptäckte tjusningen med att vara detektiv i historien.

”Det är en kniv från tidigt 1300-tal.”

”Å tusan!”

”Den har legat där och bara väntat på att du skulle gräva upp den. För det har ödet bestämt. I flera hundra år har den legat och väntat på dig.”

Axel tittade intresserat på kniven: ”Men handtaget är ju av!”

”Ja, den har legat och väntat och så har du satt spaden i den. Resten av handtaget ligger väl kvar därnere någonstans”

Det ringde till frukost. Alla utom Axel kom in i boden. Efter en kvart öppnades dörren och Axel stegade in med en sak i sin hand: ”Jag fann den!” sa han stolt. Efter detta kom Axel ofta på våra utgrävningar även efter sin pensionering. Han hade upptäckt att historien var hans lika mycket som en professors eller en museimans.

Blir man då detektiv om man går på svenska museer? Knappast. Svenska museer är överlag tråkiga. En mycket duktig, frilans utställningsbyggare, sa en gång till mig: ”Det kvittar ju om du kommer in på ett museum i norra Sverige,

mellersta Sverige eller södra Sverige, det är ju samma pottor, möbler och hornskedar som de visar överallt.” Jag skulle vilja uttrycka det så här: ”När jag besöker museer får jag ofta en svårdefinierad trötthetskänsla och ont i fötterna”. Av detta ska förstås att jag är ytterst kritisk till den ofta stereotypa och faktiskt föga spännande museivärld som vi har i detta landet. Ja, jag är väl medveten om att det finns undantag. Trelleborgs museum är ett sådant här i Skåne. Men man får leta länge efter goda undantag. Vi behöver inte gå längre än till förra årets stora rikssatsning av den svenska historien. Jag hade

Exempel på gamla prylar i stora mängder i Fornsalen på Malmö museer.

i somras möjlighet att se ett antal av de utställningar som man gjort runt om på landets länsmuseer för att celebrera ”Det svenska historieåret”. Mycket av det jag såg gillade jag inte.

Jag ska inte gå in på några detaljer, men kan inte underlåta mig att som paradexempel nämna vad de två ansvarsmuseerna i Stockholm skänkte svenska folket via televisionen. Den storstilade invigningen med sina högtravande tal och utdragna framföranden kanske attraherade några av kultureliten, men vann man några nya målgrupper? Jag vågar satsa en månadslön på att de okunniga i vår historia som till äventyrs slagit på tv-apparaterna av nyfikenhet eller av en slump, åter snabbt såg till att rutan blev svart. Den efterföljande diskussionen i TV mellan några akademiker upplevde jag dessutom som ett enda stort skämt. Sällan hade jag hört eller sett något så torrt och högtravat.

På något sätt är den museala världen och den värld som museerna ska tjäna inte i takt med varandra. Som museiman är det vansinnigt lätt att komma med i den allmänna byråkratsvängen - det ska hållas personalmöten, det ska diskuteras - ältas och vändas. Man pratar inom svenskt museiliv stort och brett om hur viktigt det är med museer och hur mycket man kan göra, men resultatet är ofta magert, mätt efter vad allmänheten får ut av det hela.

Det var väldigt inne på museerna, så också på Malmö museer, under 70- och stora delar av 80-talet att tala om DEN RÖDA TRÅDEN. Det var viktigt att ingen utställning började byggas utan att man i detalj visste vad man ville att besökaren skulle uppnå med utställningen. Det ältades och diskuterades, det var många som i tur och ordning skulle beta av det stackars utställningskonceptet. Något som förvånade mig då, och som faktiskt gör det fortfarande, är att det talades väldigt lite om vad besökaren ville ha. Det hela gick ut på att museifolket skulle lära den stackars okunnige besökaren. Resultatet av DEN RÖDA TRÅDEN blev ofta ett torrt, slätstruket koncept som säkert väl svarade till museimännens stolthet, oantastligt för vad kollegerna skulle säga, men det var väldigt kryddlöst för besökaren. Besökaren var ohjälpligt satt på undantag.

Fornsalen stod klar i Malmö 1979. Strax därefter skulle jag börja uppbyggandet av den nya medeltidssalen. Under ett antal söndagar gjorde jag en enkel test; jag frågade besökarna, efter det att de lämnat museet, hur de upplevt Fornsalen. Svaren var beklämmande. Vad kom man ihåg? ”Där var en massa gamla föremål.” Hade man

läst några av texterna? ”Visst, man hade börjat, men sen skulle ju Pelle titta på fiskarna och så var hustrun kaffesugen och så var det ju så mycket annat man skulle hinna se på museet.”

Det var en klar majoritet av de utfrågade som berättade i denna stil. Var fanns här den heliga RÖDA TRÅDEN, kunskapsutbudet, museibesökaren som konsument av informativa texter som han eller hon sedan skulle omvandlade till egen kunskap? Jag fick verkligen en svår träff under vattenlinjen. Resultatet för mig blev att planera den nya medeltidssalen efter andra idéer än de som man haft vid Fornsalens uppbyggande. Medeltidssalen är skapad med två utrop ringande i mina öron: ”Oj”! och ”Aha”! Det primära för besökaren är inte att lära sig något, det primära är att få en tredimensionell upplevelseeffekt, en ”Oj”-upplevelse. Här ligger museernas styrka, här ligger skillnaden mellan museibesök och konsten att läsa en bok. S.k. skärmutställningar är för mig det mest banala man kan åstadkomma som museiman. Jag vet att det var, och kanske fortfarande är, populärt att göra sådana, men herregud, varför ska jag stå framför en skärm och läsa texter och se på foto när jag lika gärna kan sitta hemma i lugn och ro och ta del av sådan information i bokform under en betydligt angenämare miljö än stående framför en skärm.

Om man då lyckats fånga en besökare med ”Oj”-upplevelsen måste man på ett lätt och snabbt sätt förklara sammanhanget, ge fakta, skapa en ”Aha”-upplevelse. Här är en av de största svårigheterna i utställningsbyggandet. Förr älskade man skriva långa doktorsavhandlingar och hänga dessa texter i montrarna, det var viktigt att trycka in så mycket fakta som möjligt. Mycket få besökare läser sådana texter. Tiden är nämligen en viktig aspekt när vi talar om museibesökare. Varje ”Aha”-situation skapar ett konkurrensförhållande till museets totala publika utbud. En museibesökare har väldigt lite tid till sitt förfogande. Här kan man invända att ”De ju alltid kan komma tillbaka”. För mig tillhör emellertid den återkommande museibesökaren den relativt sett lilla kulturelit som redan är museifrälsta. Det är inte de redan frälsta man ska koncentrera sig på, de kommer ändå. Dessa är faktiskt inte min primära målgrupp.

Malmö Stadsmuseum har sedan en tid arbetat med begreppet ”det personliga museet”. Istället för att bygga upp utställningar kring saker kan man bygga upp dem kring dåtida människor. Ett exempel är ”Lockarpsdamerna”. Tre systrar och deras maniska dräkttillverkning under sent 1800-tal. Vi gjorde en utställning som visade de tre under tre livsperioder, vi berättade deras historia och besökare fascinerades av historien om systrarna och fick också på köpet kunskap om dräktsamlingen. Ett annat exempel: i stället för att bara visa en samling smedverktyg kan vi hämta en historia från befintliga arkiv,

En dåtida människa på Trelleborgs museum. Vad såg dennes ögon en gång i tiden?

Landsarkivet-Stadsarkivet, om en verklig person som en gång existerat och berätta den i scenarier där verktygen finns med men inte bildar huvudtemat. Det är i stället individen som står i centrum. För arkeologiskt material har vi inga arkiv att hämta kunskap om människorna ifrån, men vi har skeletten. Ett skelett i centrum och runt omkring detta frågeställningar om just den personen - vad såg en gång hennes ögon, vad åt hon, hur bodde just hon. Ja, jag vet, Trelleborgs museum, ni är inne på helt rätt linje.

Ett av de mest personliga museer jag besökt är Jamtli i Östersund. Här agerar museivakterna som om de bodde i 1700-tals husen. Pratar gör de gärna men det är fullständigt omöjligt att få dem att lämna 1700-talet. Vi är besökare i deras tid och det får vi vackert finna oss i. När man får

Konsten att göra en spännande grav tämligen ointressant. Utställningen av en bronsålderskvinna på Nationalmuseet i Köpenhamn.

en fråga var ”Tocken sådant folk som vi kommer ifrån” och man stolt svarar ”Från Skåne” får man till svar “Ja, det driver ju så mycket löst folk på vägarna nuförtiden”. Sådana svar sätter sina spår hos museibesökaren.

Om man ska få en blick på hur museikonsten att visa fram forntiden utvecklats är Nationalmuseet i Köpenhamn en viktig plats. Den stora basutställningen började byggas runt 1970. Då var det inne att visa några ytterst få föremål men hänga på med långa texter. När man vid byggandet kommit fram till yngre stenålder och bronsålder insåg man sitt misstag. Åter kom föremålen in men nu gärna i spännande scenarier. I de dödas rum i bronsåldern var det fascinerande att i det mörka rummet komma nära ekstamskistornas människor, ljussättningen var ypperlig. Länge stod järnåldern på Nationalmuseet dock och såg ut som ett frågetecken; vikingatiden var definitivt ett frågetecken. Det var därför med spänning som jag återsåg Nationalmuseets forntid vid nyinvigningen. Men herregud! Vad har man gjort med bronsåldern! Det mörka är borta, ekstamskistorna ligger i några konstiga, svävande, modernt utformade glassarkofager. Detta kan man faktiskt acceptera, men dagsljuset och glaset gör att man inte kan se monterinnehållet, man står istället och blickar rakt in i en spegelbild av sig själv. Så kan man verkligen förstöra en given ”Oj”-upplevelse.

Om skolverksamheten på museer finns mycket att orda om men jag vill bara ta upp en liten, men skrämmande aspekt. Skånska skolbarn och deras lärare kan oftast inte sin regionala historia! Via skolböckerna intutas man i svensk rikshistoria. Det är t.ex. häpnadsväckande att det var Ansgar som införde kristendomen hos oss skåningar. Jag håller sedan fyra år tillbaka kvällskurser för lärare på grundskolenivå om vår skånsk-danska historia. Jag kan garantera att det inte är lärarnas fel att de inte har kunskaper om att lära ut vår regions historia. Felet ligger någonstans i Stockholmstrakten. Detta har givetvis också konsekvenser för spridandet av intresset för bl.a. vår förhistoria till den unga generationen. Av de 90 lärare som detta läsår gått på min kurs visade det sig att endast ca 15 % visste om att det fanns ett av Europas finaste arkeologiska museer i Köpenhamn, bara 10 % hade besökt det, nästan ingen med sina skolklasser. Tala om konsten att hjärntvätta en region!